

פרשת יתרו: האם מותר לפתוח בקבוק מיץ ענבים בשבת

בס"ד

פתיחה

בפרשה נגלה הקב"ה אל בני ישראל במעמד הר סיני, ומוסר להם את עשרת הדיברות. בטעם ההתגלות מנמקת התורה (יט, ט): וַיֹּאמֶר יְקֹנָן אֶל-מֹשֶׁה הִנֵּה אֲנִי בָא אֵלֶיךָ בְּעָבֹךְ הָעֶנָן וְשָׁמַע הָעָם בְּדִבְרֵי עַמְּךָ וְגַם-בְּךָ יִאֲמִינוּ לְעוֹלָם". נחלקו הפרשנים מדוע היה צורך בהתגלות מחודשת כדי שיאמינו במשה, אם בקריעת ים סוף כתוב (יד, לא) "וַיֹּאמְרוּ בְּיָקֹן וּבְמֹשֶׁה עֲבָדָיו":

א. **האבן עזרא** (יט, ט) כתב, שלמרות קריעת ים סוף והניסים במצרים, לא כל העם האמינו שישנה נבואה, ומטרת ההתגלות הייתה לגרום לכך שיאמינו בנבואה בצורה מוחלטת. הוא טען, שלמרות שבקריעת ים סוף כתוב 'ויאמינו בה' ומשה עבדו, הכוונה רק לחלק מעם ישראל ולא לכולו.

ב. **הרמב"ן** (שם) חלק על דבריו וסבר, שמעולם עם ישראל לא פקפק בנבואה, דבר שהיה ברור ומסור לו כבר מאבותיו. הסיבה שהיה צורך במעמד הר סיני היא, שיש עניין שעם ישראל יחוזה את הנבואה באופן אישי, וכך יוכלו להאמין בקב"ה ללא תיווך של משה. היתרון בכך, שגם אם יבוא נביא אחר וינסה להכחיש את נבואתו של משה, לא יאמינו לו לאחר שראו בעיניהם. אחת מהדיברות אותן שמע עם ישראל במעמד הר סיני היא, זכור את יום השבת לקודשו. בעקבות כך נעסוק השבוע בשתי שאלות הקשורות להלכות שבת, האם מותר לפתוח בקבוקים בשבת, והאם מותר לפתוח קופסת שימורים.

בניין וסתירה בכלים

האם מותר לפתוח בקבוקים בשבת? הגמרא במסכת שבת (עג ע"א) מונה את מלאכת בונה, כאחת משלושים ותשע מלאכות אותן אסור לעשות בשבת, ואת מלאכת סותר כמלאכה ההפוכה לה. אין מחלוקת בין הפוסקים, שאדם שבונה בניין או סותר אותו בשבת עובר על איסור דאורייתא. נחלקו הראשונים בשאלה האם יש בניין וסתירה בכלים, דבר שלכאורה נתון בסתירה בגמרא:

מצד אחד הגמרא במסכת שבת (קכב ע"ב) כותבת, שאין בניין וסתירה בכלים, והסיבה שאסור להחזיר דלת של ארון שנפל היא מחשש שמא יתקע את הדלת בכח ויעבור על איסור מכה בפטיש, ולא בגלל האיסור לבנות כלי. כך עולה מגמרא נוספת (שבת קמו ע"א) הכותבת שאין איסור לשבור חבית בשבת כדי להוציא את האוכל שבה, כיוון שאין סתירה בכלים.

מצד שני גמרא נוספת במסכת שבת (קב ע"א) כותבת, שאסור להכניס מקל לתוך הברזל של המעדר, כיוון שבכך בונים כלי - מוכח שיש בניין בכלים. כמו כן, הגמרא בעירובין (שם) כותבת שאסור לשבור מגדל בשבת, כיוון שיש בכך איסור סותר.

מחלוקת הראשונים

נחלקו הראשונים ביישוב הסתירה:

א. **התוספות** (עירובין לד ע"ב ד"ה ואמאי) **והרא"ש** (ג, ה) פסקו, שיש בניין וסתירה בכלים. את דברי הגמרא הכותבת בפירוש שאין בניין וסתירה בכלים תירצו, שהכוונה לכלים שהתפרקו בשבת וקל להרכיבם בחזרה, שמשום כך אין בהרכבתם בניין. את הגמרא הכותבת שמותר לשבור חבית בשבת, כדי להוציא ממנה את האוכל ואין בכך איסור סותר תירצו, שהכוונה לחבית שהיא 'מוסתקי', דהיינו חבית רעועה העשויה מחרסים שהדביקו אותם מחדש וכפי שכותבת הגמרא בביצה (לג ע"ב), אבל בכלי שלם - יש איסור סתירה. ובלשון **הטור** (ש"ד):

"אין בניין וסתירה בכלים, והני מילי שאינו בנין ממש כגון חבית שנשברה ודיבק שבריה בזפת, יכול לשברה ליקח מה שבתוכה ובלבד שלא יכווין לנוקבה נקב יפה שיהא לה לפתח, דאם כן הוה ליה מתקן מנא, אבל אם היא שלימה אסור אפילו לשברה, ואפילו נקב בעלמא אסור לנקוב בה מחדש ואפילו יש בה נקב חדש ובא להרחיבו אסור."

ב. **הרשב"א** (שם ד"ה ואף) **והריטב"א** (שם) חלקו על התוספות וסברו שאין בניין וסתירה בכלים, ומשום כך מותר לשבור אפילו חבית שלמה כדי להוציא את האוכל שבה. הם לא קיבלו את תירוץ התוספות שמדובר במוסתקי בעקבות הגמרא בביצה, כיוון שטענו שהגמרא דנה שם בשיטת רבי אליעזר, אבל חכמים חולקים על דבריו ודיברו בחבית שלמה והלכה כמותם.

את דברי הגמרא בעירובין הכותבת שאסור לשבור מגדל בשבת ויש בכך איסור סותר תירצו, שמדובר במגדל מאוד גדול, שאז הוא כבר לא נחשב כלי אלא אוהל, ואוהל אסור לסתור בשבת וכמו כל בניין שאסור בסתירה. משום כך, אם היה מדובר במגדל קטן, אכן מותר היה לשבורו לצורך הוצאת האוכל וכדין כלי¹.

להלכה

נחלקו האחרונים בפסק ההלכה:

א. **השולחן ערוך** (ש"ד, א) פסק כדעת התוספות, דהיינו שמותר לפתוח כלי של אוכל בשבת, אך ורק כאשר הוא נחשב מוסתקי, כיוון שבכלי רגיל יש סתירה. **הרמ"א** (שם) הוסיף, שאם מדובר בכלי גדול מארבעים סאה דינו כאוהל ולא ככלי, ויהיה אסור לסותרו גם אם מדובר במוסתקי, וכן פסקו **שולחן ערוך הרב** (שם) **והחיי אדם** (מד, ג).

ב. **הגר"א** (שם) חלק, ופסק להלכה כדעת הרשב"א והריטב"א, שמותר לפתוח גם כלי שלם בשבת. גם **הרב עובדיה** (הליכות עולם ד, רמז) כתב שניתן להקל בדין זה, כיוון שלטענתו השולחן ערוך פסק כדעת התוספות כיוון שלא ראה את כל הראשונים שפוסקים כרשב"א, אבל אם היה רואה היה מקל.

קופסאות שימורים

בעקבות המחלוקת שראינו לעיל, דנו האחרונים בשאלה האם מותר לפתוח קופסאות שימורים בשבת. כאשר לדעת הגר"א והרב עובדיה המתירים לפתוח אפילו כלים שלמים בשבת בוודאי שמותר, והדין מתמקד בשיטת השולחן ערוך והרמ"א:

¹ עם זאת גם לשיטתם, מכל מקום אסור לעשות פתח יפה לחבית כאשר פותחים אותה, כיוון שאז עוברים על איסור מתקן כלי. כמו כן, אם מדובר בכלי שמחובר לקרקע או לקיר (כמו כספת), זה כבר לא נחשב כלי אלא חלק מבניין, ויהיה אסור לסותרו ככל בניין שאסור לסותרו.

א. **המנחת יצחק** (ד, פב), **הרב אליהו** (קול צופי"ר 291) **והרב עובדיה** (הליכות עולם שם) וסברו, שדין קופסאות שימורים כדין מוסתקי - שכפי שראינו גם לדעת השולחן ערוך מותר לפותחם בשבת. בטעם הדבר נימקו, שכיוון שכיום רגילים מיד לאחר השימוש לזרוק את הקופסה, זאת נחשבת קופסה רעועה וגרועה שמותר לשוברה (ועיין אור לציון א, כד).

ב. **הציץ אליעזר** (ו, לה) חלק וטען שדינם ככלי שלם, שלדעת השולחן ערוך אסור לפתחו בשבת. משום כך נקט, שאם אפשר היה לפתוח את הקופסה לפני שבת ולא פתחו - אסור לפתחה בשבת. רק במקרה ולא ידעו שיצטרכו אותה ועכשיו יש צורך גדול, אפשר לסמוך על דעת הפוסקים שכתבו שניתן להקל כשאר הראשונים, הסוברים שמותר לפתוח אפילו כלי שלם.

סברת החזון איש

טעם נוסף לאסור פתיחת שימורים בשבת כתב החזון איש, בעקבות מלאכה נוספת מל"ט אבות מלאכה, מלאכת מכה בפטיש. הגמרא במסכת שבת (מח ע"א) פוסקת, שאסור לפתוח בחולצה פתח שמאפשר את הכנסת הראש, כיוון שבכך מכשירים את החולצה ללבישה ויש בכך איסור דאורייתא של 'מכה בפטיש', דהיינו הכשרת הכלי למלאכתו:

א. **החזון איש** (נא, יא) טען שמאותה הסיבה יש איסור לפתוח קופסאות שימורים, שכן עד עכשיו הקופסא רק החזיקה את האוכל, ובעקבות הפתח היא נהייתה ראויה לשימוש שוב. לא זו בלבד, להבנתו גם בקבוקי מיץ, שקיות חטיפים וכדומה אסורים בפתיחה למרות שלכולי עלמא הם נחשבים כלי רעוע, שכן בפתיחה מכשירים אותם לשימוש. ובלשון **השמירת שבת כהלכתה** (ט, ג):

"גם קופסאות ושקיות אשר בדרך כלל אין רגילים להשתמש בהן שימוש חוזר אחרי פתיחתן והוצאת תכולתן, אין לפותחן בשבת וביום טוב, מכיוון שקיימת אפשרות לשמור בהן את התכולה עם פתיחתן. ולכן אין לפתוח קופסת שימורים, קופסת קרטון המכילה משקים, חבילת מצות, שקית נייר שסגורה על ידי הדבקה, כגון שקיות סוכר וכדומה (ועיין הערה²)."

ב. הפוסקים שראינו לעיל חלקו על החזון איש וסברו, שאין בפתיחת הקופסא איסור עשיית כלי. בטעם הדבר נתנו מספר טעמים. יש שכתבו, שאין זה נכון שבפתיחת הקופסא היא נעשית כלי, שהרי כבר לפני כן היא מחזיקה את האוכל ויש בה שימוש משמעותי. עוד יש שהוסיפו, שמטרת הכלי רק להחזיק את האוכל לזמן קצר, ואין זה נחשב כלי.

פתיחת בקבוקים

עולה שלפי החזון איש, וודאי אסור לפתוח בקבוקים בשבת. דנו האחרונים, האם יש סברא לאסור מצד 'עשיית הפקק':

א. **הרב אשר וייס** (שיעור בקול הלשון, שו"ת א, יא) סבר, שאסור מדאורייתא לפתוח בקבוקים בשבת, ואין חילוק בין סוגי הפקקים השונים (וכפי שטען הגרש"ז אויערבך שנראה לקמן). לטענתו, פתיחת הבקבוק דומה לדין פתיחת חלוק הצוואר המופיע בגמרא במכות (ג ע"ב). הגמרא כותבת, שהפותח 'בית הצוואר' בשבת חייב חטאת משום מכה בפטיש.

בביאור האיסור כתבו **רבינו תם והריטב"א** (ד"ה והנכון), שבעבר כאשר היו שולחים בגד לכביסה, הכובס היה סוגר פתח בבגד בחוט, ופתיחתו מחדש על ידי הלוקח אסורה. עולה מדבריהם, שלמרות שהפתח היה פתוח בעבר, כיוון שסגרו אותו, פתיחתו מחדש מהווה איסור דאורייתא. הוא הדין לפקקי הבקבוקים, שלמרות שהיו נפרדים מהבקבוק בעבר, כיוון שהולבשו עליו שוב והוצמדו באמצעות טבעת הפלסטיק, בטל מהם 'דין הפקק', ויש בפתיחתם איסור דאורייתא. ובלשונו:

"אך לגבי פתיחת בקבוקים אני מן המחמירים בדבר זה מעיקר הדין, בין בפקקים של מתכת ובין של פלסטיק, ולכן מחמיר אני גם שלא לצוות על אחרים. אמנם אם שכחו לפתוח בקבוקים אלו בערב שבת, משום כבוד שבת מקל אני לפתוח על ידי קטן, כיוון שהגרש"ז הקל בזה."

ב. **הגרש"ז אויערבך** (מובא בשמירת שבת כהלכתה ט, יח) חלוק וסבור, שיש לחלק בין בקבוקי מיץ ענבים שבפתיחתם יש איסור דאורייתא, לבקבוקי קולה וכדומה שמותר לפותחם לכתחילה. בטעם החילוק כתב, שבבקבוקי מיץ ענבים, דוחפים בכוח את המתכת על צוואר הבקבוק ונוצר ממילא פקק. נמצא, שכאשר פותחים את הבקבוק, יוצרים את הפקק ועוברים על איסור.

בבקבוקי קולה לעומת זאת, הפקק נוצר עוד לפני שהוא מולבש על צוואר הבקבוק. לכן כאשר פותחים את הבקבוק, לא יוצרים את הפקק. כיצד יתמודד עם טענת הרב אשר וייס שהטבעת 'נתפרה' מחדש על ידי טבעת הפלסטיק? לטענתו כיוון שלא מדובר בחיבור הרמטי, אלא חיבור שיש בו רוח והוא רעוע, אין זה נחשב חיבור³. ובלשון **השמירת שבת כהלכתה**:

"אסור לפתוח לראשונה את מכסה הפח מבקבוק אשר עם פתיחתו הופך המכסה לכלי ראוי לשימוש כפקק הברגה, כגון מכסה המצוי על גבי בקבוקי יין. פקק הברגה עשוי מפלאסטיק, אשר קודם חיבורו לבקבוק היתה לו צורת פקק מושלם, מותר לפותחו בשבת גם אם חלקו התחתון נפרד ממנו עם פתיחתו."

ג. **הציץ אליעזר** (יד, מה) **והרב עובדיה** (יחזה דעת ב, מב) בדעה המקילה סברו, שמותר לפתוח את כל סוגי הבקבוקים (אך במידת האפשר טוב לפותחם לפני שבת). בטעם הדבר נימקו, שגם אם עוד לא הוציאו את הפקק מהבקבוק והוא לא ממלא את תפקידו בשלמות לסגור ולפתוח את הבקבוק, מכל מקום הוא כבר הוא נחשב פקק, שכן הוא ממלא יעודו לסגור את הבקבוק.

עוד הוסיפו את דברי **המגיד משנה** (שבת יב, ב) שסבר, שלמרות שאסור לגרור ספסל אם בוודאי תחרש הקרקע, גם אם אין כוונת הגרור לחרוש ('פסיק רישיה'), בעשיית כלי יש דין מיוחד, שכל עוד לא מתכוונים לעשות כלי, גם אם בוודאי הוא יוצר אין בכך איסור. הוא הדין בפתיחת בקבוק, שגם אם יש ביצירת הפקק עשיית כלי, כיוון שאין עניין בפקק אלא במשקה שבתוכו, אין בכך איסור.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...⁴

² הגרש"ז אויערבך הציע שינקבו חור בקופסא, ואז כאשר פותחים אותה זה לא נחשב עשיית כלי, שהרי כלי איננו שבור (וצריך לעשות חור מספיק גדול, כדי שהפתח יהיה משמעותי). אמנם, תירוץ זה לא פשוט, כיוון שבפשטות מדובר באיסור דרבנן של מקלקל.

³ בזמן הזה השתנו בקבוקי הפלסטיק, והטבעת מוצמדת באופן הרמטי לפקק. משום כך ייתכן, שגם הגרש"ז יאסור לפותחם.

⁴ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com